

LAKATOS JÚLIA

Bizalom nélkül nincsen reform!

Reflexió Kornai „számvetésére”

Kornai János korszakalkotó műve, a *Hiány* megjelenése óta, az átfogó rendszerek vizsgálata során újra meg újra rávilágított az interdiszciplináris megközelítés fontosságára a tudományban. A rendszerváltás után számos írásában (*Indulatos röpirat a gazdasági átmenet ügyében, Vergődés és remény*) foglalkozott hazánk gazdasági átalakulásának folyamatával, a kívánatos gazdaságpolitika irányzatával, a Magyarországon szükséges reformokkal. Nem véletlen, hogy megnyilvánulásait mindig kitüntető figyelem övezi.

Számvetés címen megjelent legfrissebb írásában az elmúlt fél év kormányzati politikájáról kívánt átfogó elemzést adni. Ezúttal azonban rögtön a cikk elején megemlíti, hogy írása semmi mással nem kíván foglalkozni, mint a jelenlegi kormányzati politikával, így számos kérdés nem kerül bővebb kifejtésre. Mint írja: „*Külön tanulmányt igényelne annak elemzése, hogyan jutott az ország abba az állapotba, amelyben az új kormány átvette az irányítást*”. Kornai szerint ugyanis mindaz, ami a politikában végbement az utóbbi fél évben, könnyen értelmezhető. Machiavellista szándékból, a hatalom megtartása érdekében autokratikus rendszer jött létre. Véleményünk szerint azonban nem lehet „teljes” egy olyan számvetés, amelyik nem veszi figyelembe a politikai, gazdasági előzményeket. Írásunk első tézise erre a hiányosságra kíván rámutatni. Második állításunk a bizalom társadalmi vetületére irányul. A politika, gazdaság és a Kornai szerint rossz gazdaságpolitika ellenére is tartósnak tűnő bizalom összefüggéseit vizsgáljuk.

Kornai „számvetése”

Tartalmilag az elemzés két részre oszlik. Kornai előbb a politikai, majd a gazdasági szférát vizsgálja, a demokrácia, sajtószabadság, jogállam, kapitalizmus, magántulajdon, növekedés és fejlődés, elosztás és bizalom szemszögéből. Úgy véli, hogy komoly támadások érték a demokratikus intézmények körét. A döntéshozatal centrálissá vált az előző évekhez képest, sérült egyes pozíciók politikai függetlensége, végső soron a „fékek és egyensúlyok” elve megbomlott. Elismeri, hogy a demokrácia nem feltétlen jár ingaóra-szerű politikai váltógazdasággal. Mivel azonban Magyarországon nincsen hagyománya a demokratikus keretek között

kialakuló hosszú politikai ciklusoknak, Orbán szándékára, hogy 15-20 évig kormányozzon, mint potenciális veszélyforrásra tekint.

Kornai írásaiban mindig nagy hangsúlyt fordít a pozitív és normatív elemzés elválasztására. Ugyanakkor személyes hitvallása, hogy nem szabad a gazdasági átalakulás gyorsítása érdekében korlátozni a demokráciát. Kornai ilyen esetben mindig a demokratikus folyamatok mellett teszi le a voksát, akkor is, ha az lassabb gazdasági átmenetet eredményez. Ennek fényében érthető, hogy gazdaságpolitikai következtetéseit abból a kiindulópontból vezeti le, hogy az utóbbi fél évben az Orbán-kormány leépítette a jogállami kereteket, és a hatalom megtartása érdekében autokratikus rendszert hozott létre. A gazdasági részben Kornai kifejti, hogy a kapitalizmus rendszere ugyan kibírja a rossz gazdaságpolitikát is, azonban azt állítja, hogy az utóbbi fél év politikai, gazdasági döntései komoly károkat okoztak az ország számára. Ezen a ponton érzékelhető leginkább az előzmények bemutatásának hiánya.

A hiányzó előzmények

Kornai tételes bírálatok sorát teszi, a magánnyugdíj-pénztárak megszüntetésétől kezdve a rendkívüli adókon át az egykulcsos adóig. Véleménye szerint a kormány az újraelosztás átcsoportosítása révén igenis megszorításokat hajtott végre, vesztesek és nyertesek új körét létrehozva. A korábbi „átlagemberpárti” ígéretekkel szemben sérelmezi, hogy a második Orbán-kormány „jobboldali-konzervatív” gazdaságpolitikájával a jómódúakat részesíti előnyben a szegényekkel szemben. Mint írja, *„Az egykulcsos adórendszer egyértelműen ebbe az irányba mutat: minél nagyobb az adózott jövedelem, annál nagyobb az adózó polgár nyeresége.”* Felvetődik azonban a kérdés, hogy ez az adópolitika miért baj egy „fiatal” piacgazdaságban és polgári társadalomban? Hiszen a „fejlett” piacgazdaság és polgári társadalom a teljesítmény megbecsülésén alapul. Nem ezt kell megalapozni?

Kornai ugyanis annak *hiányáért* bírálja a kormányt, ami az országot jelenlegi rossz gazdasági állapotába sodorta. A munka, a teljesítmény, a jövedelemtermelés díjazása és ösztönzése nem a szegények büntetése. A nem is olyan régen még az államcsőd szélén levő Magyarország politikai és gazdasági elitjének, valamint a magyar közvéleménynek nem szabad elfelejtenie, hogy a gazdasági válság a fedezet nélküli szociális ígétverseny miatt érintette hazánkat olyan súlyosan. Helytelen azért bírálni a kormányt, hogy korábbi ellenzéki retorikájával szemben – függetlenül attól, hogy ezek reálisan tarthatók vagy populista ígéretek voltak – felelős(ebb) gazdaságpolitikát kíván képviselni.

Az utóbbi hetekben Bokros Lajos több ízben is hivatkozott Kornai János írására. Előbb a hazai EU soros elnökség programjának vitájában fejtette ki Kornai elméletén alapuló érveit mint az Európai Parlamenti képviselője, majd az [ÉS hasábjain, A fékek és egyensúlyok elporladása](#) címmel megjelent dolgozatában bírálta a kormány gazdaságpolitikai lépéseit. Bokros, aki a „fiskális alkoholizmus” legnagyobb kritikusa, tőle nem várt módon szintén bírálja „*a gazdagoknak nyújtott felesleges és igazolhatatlan adókedvezményeket*”. Kiemeli, hogy Magyarországnak nincsen konzisztens, kiszámítható gazdaságpolitikája, ehelyett gazdaságtorzító intézkedéseket vezettek be és továbbra is hanyagolják a szerkezeti reformokat. Ugyanakkor, helyesen rávilágít arra, ami a Számvetésből hiányzik. Hazánk leszakadását nem az utóbbi fél év politikája eredményezte. Elsősorban a Medgyessy-kormány, másodsorban az első Orbán-, illetve a Gyurcsány-kormány „bűne”, hogy Magyarország gazdasági és társadalmi fejlődés tekintetében ily mértékben megtorpant. A 2002-es választásokat megelőzően Orbán Viktor indította el azt a felelőtlen szociális ígéretversenyt, amelyet, hazánk „szerencsétlenségére” Medgyessy Péter be is tartott. Miközben mai napig a „jóléti rendszerváltás” terheit nyögjük, természetesen azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy ellenzékben Orbán mindent megtett a Gyurcsány-kormány reformjainak megakadályozása érdekében.

Mégis, legalábbis retorikájában, mintha 180 fokos fordulatot vett volna Orbán a gazdaságpolitika terén. Mind az Unió soros elnökeként, mind hazai vonatkozásban a strukturális reformok fontosságáról beszél. Még nem tudni, hogy a február valóban meghozza-e Magyarország számára az évek óta szükséges szerkezeti átalakításokat, mindenesetre érdekes megfigyelni a külföld nyilatkozatát a [Wall Street Journal](#)-ben. Már csak azért is, mert sokan panaszkodnak arra, hogy mindig külföldről lehet megtudni Orbán „valódi szándékait”. A kormányfő szerint Magyarország a rendszerváltás óta olyan kompromisszumokat kötött, amelyek rossznak vagy rövidlátónak bizonyultak. Most a kétharmados többséggel újra szeretné teremteni a hazai politikát. „*Húsz évet vártam erre.*” mondta az interjúban.

Úgy tűnik azonban, hogy – akárcsak korábban Gyurcsány Ferenc – reformok tekintetében bármit tehet Orbán. Ha azt mondja, hogy nem lesznek megszorítások, a strukturális reformok hiányát kéri számon rajta, ha szerkezeti átalakításokról beszél, az utóbbi húsz év jól ismert forгатókönyvének megfelelően azonnal megszorítást kiáltanak. Hogyan lehet értelmezni az Orbán-jelenséget, ha az ország a leghétköznapiabb kérdésekre is csak kormánypárti-kormányellenes válaszokat képes adni? Túl lehet-e lépni a pártpolitikai beidegződéseken: aki a Fidesz támogatója,

mindent elfogad tőle, aki nem tartozik a Fidesz politikai táborába, az mindent elutasít? Mindezek ellenére hogyan lehetséges, hogy sokszor vitatott intézkedései ellenére sem csökken támogatottsága?

A tartós bizalom titka

Kornai írásának utolsó témakörében, a bizalomban rejlik a válasz az eddig feltett kérdéseinkre. Mivel cikkében most csak a kormányzati politika aktualitásával kívánt foglalkozni, nem fejtette ki bővebben a bizalom társadalmi szerepét, holott a bizalom nem csak a gazdaság területén fontos. Hiába Kornai világos kiállása a demokratikus értékek primátusa mellett. A médiatörvény, a magánnyugdíj-pénztárak, vagy az Alkotmánybíróság jogköreinek szűkítése, csak egy szűk értelmiségi elitet foglalkoztatnak napi szinten. [Korábban is](#) írtunk arról, hogy Magyarországon a rendszerváltást követően csak a nyugati intézményrendszerek jöttek létre, a nyugati típusú demokrácia felfogása azonban nem alakult ki. Kornai rámutat arra, hogy a gazdasági bizalom nem azonos a lakosság politikai bizalmával. Mint mondja, a kapitalizmus „*előnyben részesít egy stabil és erőskezdő diktatúrát*”, mint amilyen Szingapúr vagy a Kínai Népköztársaság, „*egy ingatag és gyengekezdő demokráciával szemben*”. Azonban Magyarországon a bizalom nem válik el olyan élesen, mint ahogy azt Kornai sugallja. Mivel a rendszerváltás idején hazánkban jóval szabadabb légkör uralkodott, mint a környező országokban, nálunk nem a szabadsággal, hanem a nyugati életszínvonal elérésével azonosították a demokratikus átalakulást. Ennek következtében mai napig, ha a jólét és a demokrácia között kell választani, a társadalom jelentős része az előbbit választja. A baloldal megújulásra való képtelensége, valamint a liberalizmusnak a jelenlegi magyar politikai kultúrától való idegenszerűsége is nagyban hozzájárult Orbán Viktor sikeréhez. Nyolc év decentralizált, konszenzuális jellegű baloldali-liberális kormányzás után a választók egy rendpárti, központosító erőt választottak. Szükség volt azonban még nyolc évnyi tudatos építkezésre, csakúgy, mint a gazdasági válságra is ahhoz, hogy elérje a jelenlegi kétharmados többséget. A válságot követően ugyanis a reformkényszert is jobban elfogadják tőle, mint elődeitől. Többek között ezért sem tapasztalható a kormánnyal szemben sem széleskörű társadalmi tiltakozás, sem bizalomvesztés.

De milyen tényezők minősítik a bizalmat egy politikus iránt? Egyfelől a különböző szakpolitikák kapcsán kifejtett álláspontjai, másfelől a választók személyes benyomása a politikusról. Hogyan kezel helyzeteket, milyennek látják? A Pew Research Center kutatóközpont Obama teljesítményét értékelő átfogó kérdőíven a következő témákra adott véleményeket vizsgálják például: Kiáll-e az értékei mellett? Jó kommunikátor? Tájékozott? Megbízható? Képes megvalósítani dolgokat?

Erőskezű vezető? Orbán eddigi kormányzását tekintve, ezekre a kérdésekre az ország jelentős része továbbra is igennel válaszolna. Nagyfokú társadalmi bizalom mellett pedig egyszerűbb „jó kormányzást” folytatni. Az utóbbi húsz évben minden reformkísérlet a társadalmi ellenálláson bukott el. Ebből a szemszögből nézve komoly magyarázó erővel is bírhat a Wall Street Journal-beli mondata, miszerint húsz éve arra vár, hogy befejezhesse a rendszerváltást. Magyarországon még soha egyetlen politikai erő sem tudhatott ilyen mértékű támogatást maga mögött. Így elméletileg akár a szükséges strukturális reformokat is képes megvalósítani.